

گنجینه‌ی ادب روزگار

دون ژوان

(شرح کامل هفت پیکر حکیم نظامی گنجوی)

با شرح بیت‌های پیچیده از سیروس نیرو
به کوشش و ویرایش محمد مفتاحی

سرشناسه	: نیرو، سیروس، ۱۳۰۹-
عنوان قراردادی	: هفت پیکر. شرح
عنوان و نام پدیدآور	: دون ژوان (شرح کامل هفت پیکر حکیم نظامی گنجوی)
با شرح بیت های پیچیده سیروس نیرو؛ به کوشش و ویرایش محمد مفتاحی	
مشخصات نشر	: تهران: روزگار، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۳۶۸ ص.
فروست	: پژوهش روزگار
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۳۷۴-۵۷۸-۳
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: واژه نامه
موضوع	: نظامی، الیاس بن یوسف، ۵۳۰-؟ ۶۱۴ ق. هفت پیکر - نقد و تفسیر
موضوع	: شعر فارسی - قرن ۶ ق. - تاریخ و نقد
شناسه افزوده	: مفتاحی، محمد، ۱۳۵۶-، ویراستار
شناسه افزوده	: نظامی، الیاس بن یوسف، ۵۳۰-؟ ۶۱۴ ق. هفت پیکر. شرح
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۴ ۹۵۹ / ن ۵۱۳۵ PIR
رده بندی دیویی	: ۸۱۶ / ۲۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۹۱۷۵۶۹

- نام کتاب: دون ژوان (شرح کامل هفت پیکر حکیم نظامی گنجوی)
- با شرح بیت های پیچیده سیروس نیرو؛ به کوشش و ویرایش محمد مفتاحی
- ناشر: انتشارات روزگار مدیریت نشر: ۰۹۱۲۲۰۳۷۳۵۴
- طراح جلد: پریسا عزیزی
- چاپ اول: ۱۳۹۵ / شمارگان: ۵۰۰
- قیمت: ۲۷۰۰۰ تومان
- چاپ و صحافی: مهر: ۶۶۴۹۳۵۰۲
- شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۷۴-۵۷۸-۳
- نشانی دفتر و فروشگاه: خ انقلاب - خ دانشگاه - جنب شهدای ژاندارمری
- مرکز خرید دانشگاه طبقه زیر همکف - پلاک ۴ / ۶۶۹۵۸۱۴۰

فهرست :

۹	پیش‌گفتار نخست.....
۱۳	پیش‌گفتار دوم.....
۱۶	دربارهٔ حکیم نظامی.....
۲۹	به نام ایزد بخشنده.....
۳۳	در نعت پیغمبر اکرم.....
۳۶	معراج پیغمبر اکرم.....
۴۳	سبب نظم کتاب.....
۴۸	دعای پادشاه علاءالدین ارسلان.....
۵۹	ستایش سخن و حکمت و اندرز.....
۷۰	در نصیحت فرزند.....
۷۴	آغاز داستان بهرام‌نامه.....
۷۷	صنعت سمنار و ساختن قصر خورنق.....
۸۱	صفت خورنق و ناپیداشدن نعمان.....
۸۵	شکار کردن بهرام و داغ کردن گوران.....

- ۸۸.....کشتن بهرام ازدها را و گنج یافتن.....
- ۹۳.....دیدن بهرام صورت هفت پیکر را در خورنق.....
- ۹۶.....آگاهی بهرام از مرگ پدر.....
- ۹۹.....لشکر کشیدن بهرام به ایران.....
- ۱۰۱.....نامه پادشاه ایران به بهرام گور.....
- ۱۰۴.....پاسخ دادن بهرام ایرانیان را.....
- ۱۱۱.....برگرفتن بهرام تاج را از میان دو شیر.....
- ۱۱۳.....بر تخت نشستن بهرام به جای پدر.....
- ۱۲۰.....داستان بهرام با کنیزک خویش.....
- ۱۲۶.....بردن سرهنگ بهرام گور را به مهمانی.....
- ۱۳۲.....لشکر کشیدن خاقان چین به جنگ بهرام گور.....
- ۱۳۸.....عتاب کردن بهرام با سران لشکر.....
- ۱۴۳.....خواستن بهرام دختر شاهان هفت اقلیم را.....
- ۱۴۴.....صفت بزم بهرام در زمستان و ساختن هفت گنبد.....
- ۱۵۳.....نشستن بهرام روز شنبه در گنبد سیاه و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم اول.....
- ۱۸۱.....نشستن بهرام روز یک شنبه در گنبد زرد افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم دوم.....
- ۱۹۵.....نشستن بهرام روز دوشنبه در گنبد سبز و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم سوم.....
- .....نشستن بهرام روز سه شنبه در گنبد سرخ و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم چهارم.....
- ۲۰۹.....
- .....نشستن بهرام روز چهارشنبه در گنبد پیروزه رنگ و افسانه گفتن دختر پادشاه.....
- ۲۲۵.....اقلیم پنجم.....

- نشستن بهرام روز پنج‌شنبه در گنبدِ صندل و افسانه گفتنِ دخترِ پادشاهِ اقلیم
شش‌ام ۲۵۰
- نشستن بهرام روز آدینه در گنبدِ سپید و افسانه گفتنِ دخترِ پادشاهِ اقلیم هفت‌ام
..... ۲۶۸
- آگاهی بهرام از لشکرکشی خاقانِ چین بارِ دوم ۲۸۷
- اندرز گرفتنِ بهرام از شبان ۲۹۴
- شکایت کردنِ هفتِ مظلوم ۳۰۰
- کشتنِ بهرام وزیرِ ظالم را ۳۰۹
- فرجامِ کارِ بهرام و ناپدید شدنِ او در غار ۳۱۲
- در ختمِ کتاب و دعای علاءالدین کرپ ارسلان ۳۲۱

پیش‌گفتار نخست

ادبیات هر سرزمینی آینه‌ی تمام‌نمای زندگی اجتماعی و فرهنگی مردم آن سرزمین است. در میان ملل مختلف، ادبیات ایران، با توجه به تاریخ کهن و فرهنگی منحصر به فرد، از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است و بر هیچ کس پوشیده نیست که ادبیات ایران سرچشمه و منشأ تفکر و الهام برای خلق بسیاری از آثار ادبی در کشورهای دیگر نیز بوده و هست. بویژه در روزگاران گذشته که محدودیت ارتباط با کشورهای دیگر، فرهنگ ایران و ادبیات ما را خاص و قابل تأمل کرده بود؛ اما در عصر حاضر با توجه به وقوع انقلاب مهم و دگرگون‌کننده‌ی مشروطه، ارتباط وسیع و هم‌جانبه با کشورهای مختلف، آشنایی با جریاناتی که در آستانه‌ی این انقلاب مهم در سراسر دنیا اتفاق افتاد و... سبب شد که ادبیات ما اجتماعی‌تر و وسیع‌تر از پیش به راه خود ادامه دهد و همین امر سبب کثرت شعرا و نویسندگان و خلق آثار جدی و جهانی گردید.

مبارزات سیاسی، محدودیت‌های اجتماعی، اختناق حاصل از حکومت‌های دیکتاتوری و نزدیک شدن به عصر مدرنیته و مشکلات این عصر سبب شد که هنرهای نوشتاری در ایران به فریادی رسا بدل شوند.

انتقاد، اعتراض و آگاهی‌رسانی جنبه‌ی تازه‌ای از ادبیات شد و خلاف گذشته جبران نبود موسیقی، رقص، هنرهای نمایشی و... بر عهده‌ی ادبیات بود این بار ادبیات تنها

به زندگی و موقعیت انسان در جامعه توجه نشان داد تا راه‌گشایی برای آزادی و سعادت انسان باشد.

ظهور شاعرانی که با شناخت کافی از شعر تازه‌ی فرانسه، انگلیس و دیگر کشورها به ایجاد تغییراتی در شعر دست زدند تا از قید قالب‌ها و قوانین دست و پاگیر شعر کهن بگریزند و شعر را به داخل جامعه ببرند مانند شمس کسمایی، جعفر خامنه‌ای، ابوالقاسم لاهوتی، تقی رفعت، میرزاده‌ی عشقی و... و آن گاه نیما که جریان شعر نو به نام او ثبت شد از یک طرف و آشنایی و توجه ایرانیان به قالب‌های رایج ادبیات داستانی در کشورهای دیگر که مهمترین آن‌ها رمان و داستان کوتاه است، سبب شد که ادبیات جدی ما بن مایه‌های مطرح شدن در سطح جهان را دارا شود. توجه نویسندگان ما به قالب‌های پذیرفته شده در دنیا رنگ و بوی جهانی به ادبیات ما داد و از این نظر ما را به دیگر کشورها نزدیک کرد. در کنار خلق آثار ادبی، آثار پژوهشی هم در این دوران رونق یافت. از نوشتن زندگی‌نامه و شرح احوال گرفته تا نقد و بررسی و شرح نویسی بر آثار بزرگان شعر و نثر پارسی و هم‌چنین تصحیح نسخه‌ها و انتخاب برترین نسخه از این بزرگان. آثاری که به سرعت راه خود را در جامعه باز کردند و به نوشته‌هایی پرتیراژ بدل شدند. برای نمونه در مورد شاهنامه‌ی فردوسی، تصحیح محمد دبیرسیاقی و کلاله خاور تا مدت‌ها معتبر به شمار می‌رفت و درباره‌ی حافظ، تصحیح غنی و محمد قزوینی و درباره‌ی نظامی نسخه‌ی وحید دستگردی اعتبار داشت. هر چند ارزش تحقیقات این بزرگان به هیچ روی قابل چشم‌پوشی نیست و جامعه‌ی ادبی وام‌دار این بزرگان بوده و خواهد بود؛ اما با رشد دانش در کشور و برقرار شدن دوره‌های کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در دانشگاه‌ها و تربیت نسل‌های مختلفی از کارشناسان ادبیات، سبب شد که هر کدام آنان با توجه به آموخته‌های‌شان و خلاقیت فردی خود آثار مختلفی را در زمینه‌ی نقد و شرح آثار ادبی عرضه کنند. هر کدام از این نقد و شرح‌ها جنبه‌های ویژه‌ای از تلاش شاعر یا نویسنده‌ی اثر را پوشش داده و همه‌ی این بررسی‌ها در

کنار هم سبب گسترش نگاه خوانندگان آثار مهم ادبی می‌شوند. بنابر این تمام پژوهش‌ها ارزشمند و راه‌گشای دوست‌داران ادبیات ایران زمین است.

درباره‌ی نظامی و احوال و آثار او و همچنین درباره‌ی شرح آثارش مقاله‌ها و کتاب‌های گوناگونی نوشته شده است. گذشته از معرفی دقیق وی در آثار دکتر ذبیح الله صفا اعم از تاریخ ادبیات ایران در هشت مجلد و همچنین گنج سخن و گنج و گنجینه، افراد مختلفی به معرفی این شاعر فرزانه و نقد و شرح آثار وی پرداخته‌اند. فراوانی این شرح‌ها به قدری است که خواننده‌ی آثار نظامی به راحتی می‌تواند یکی از این‌ها را برگزیده و مطالعه نماید. اما نکته‌ی مهم که سبب نگارش این مجموعه، به توصیه و پافشاری استاد بزرگوارم سیروس نیروگردید، این است که کژتابی‌ها و درک نادرست از برخی ابیات نظامی، سبب شده است که عوام جامعه نظامی را دشوار، دیریاب و غیرقابل فهم توصیف کنند. در صورتی که نظامی به داستان‌سرایی و قصه‌گویی و همچنین به شرح و توصیف دقیق و گویای صحنه‌ها مشهور است نه به پیچیدگی‌های لفظی و معنوی. از حدود دوازده سال پیش که استادم سیروس نیرو را از نزدیک شناختم دغدغه‌ی ایشان بر رفع این ذهنیت نادرست از آثار حکیم نظامی بود. ایشان هم‌واره گله‌مند بودند که شرح‌کنندگان نظامی در برخی از موارد اشعار او را خوب درک نکرده‌اند و همین امر هم سبب شده است که مردم زبان و بیان او را پیچیده و دور از ذهن تصور کنند و به سراغ آثار ارزشمند او نروند. این‌گونه بود که بنده هم با لطف بزرگ‌منشانه‌ی استاد، به دقت و مطالعه در آثار نظامی تشویق شدم و افتخار شاگردی، نه هم‌کاری، ایشان را یافتم.

هدف از این مجموعه شرح مشکلات پیش آمده درباره‌ی برخی از بیت‌های نظامی است که شرح‌کنندگان وی از آن‌ها گذشته‌اند یا به درک درستی از آن‌ها نرسیده‌اند. همچنین یکی از مهم‌ترین هدف‌ها و حسن‌های این شرح پرهیز از حاشیه‌روی و تفصیل کلام است. در این راستا از پرداختن به اشخاص، مکان‌ها و پدیده‌های شناخته شده و شرح واژه‌های ساده و تکراری پرهیز شده است. بنا بر این بوده که

نظامی گرچه شاعری داستان سراست و بیشتر به داستان‌های عاشقانه پرداخته است، ولی او شاعری حکیم و الدیلمور، آشنا با فرهنگ و تاریخ ایران است که در پس قصه‌هایش نکاتی عمیق نهفته است. و به همین سبب است که او چند بار از خوانندگان متوسل‌هایش خواسته است تا رازها و رمزهای موجود در شعر او را نیز کشف کنند.

به گفته سیروس نیرو، در بسیاری از موارد درک و دریافت شعر نظامی دشوار است. همین موضوع موجب شده است که کمتر شاعری به سراج شعر او بروه و تاکنون کتاب پژوهشی و شرح خوبی بر روی شعرهای او نوشته نشود.

در این کتاب تمام واژگان دشوار شعر نظامی، تک تک ابیات و همچنین آرایه‌های ادبی که در اشعار او به کار رفته است شرح داده شده است.